

12 MART REJİMİNİN KEMALİZM ANLAYIŞI: BİR NESİL YETİŞTİRME AYGITI OLARAK ASKERİ VESAYET DÖNEMİNDE KEMALİZM UYGULAMALARI

Ahmet GÜLEN*

Özet

Türkiye’de 1923 ve sonrasında kurulan hemen her parti ve hükümetin Kemalizm ilkelerini yorumlayışı birbirinden farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyetin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk’ün düşüncelerinden ve Türk devrimi uygulamalarından doğan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkeleri ortaya konan Kemalizm, 12 Mart’a kadar gelen yaklaşık 40 yıl içinde farklı iktidarlar tarafından, farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Atatürk’ün “Egemenlik Ulusundur” felsefesine ve baştan beri savunduğu ordu siyaset ayrımı düşüncesine aykırı olarak, 27 Mayıs’tan sonra 2. kez demokratik hayata müdahale eden askerler eski CHP’li Nihat Erim’e bir vesayet hükümeti kurdurmuştur. Radikal solun askerî rejim öncesi eylemlerinden ve sol düşüncenin yükselişinden rahatsız olan 12 Mart uygulayıcıları sol akımların gençler üzerindeki etkisini kırmak için Kemalizm ilkelerini yeniden kurgulamışlardır. Gençlere kuracakları Atatürk enstitüsüyle Kemalizm ilkelerini aşlamayı hedefleyen 12 Mart rejimi ayrıca bu enstitünün aracılığıyla bir anlamda Kemalizm’i ve ilkelerini de kendi vesayetleri altına almayı tasarlamışlardır. Dönemin bir başka önemli özelliği de eğitim kurumlarında yapılacak reformlarla ilköğretimden itibaren öğrencilere Atatürk’ü ve devrimlerini benimsetecek uygulamalara geçmektir. İmam Hatiplerin orta kısımlarının kapatılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun tam olarak uygulanması bu dönemin bir başka önemli kararları arasındadır. Ayrıca geçmiş dönemde yayınlanan ve öğrencilere de tavsiye edilen 1000 Temel Eser’in Türkiye’de gericiliği ve Kemalist devrim aleyhtarı kuşaklar yetiştirdiği savıyla bu eserleri hazırlayan kurulda değişikliğe gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönem 27 Mayıs’tan daha sert şekilde Kemalizm’in bir vesayet aracı olarak kurgulandığı dönem olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Nihat Erim, Türk Siyasal Hayatı, 12 Mart Muhtrası.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Görevlisi, ahmet.gulen@deu.edu.tr

**KEMALISM PERCEPTIVE OF THE MARCH 12 REGIME:
KEMALISM APPLICATIONS IN THE PERIOD OF
MILITARY TUTELAGE AS A GENERATION RAISING
DEVICE**

Abstract

The interpretation of Kemalism principles by almost every party and government established in 1923 and after in Turkey differed from each other. Kemalism, which was born from the thoughts of the founding leader of the Republic, Mustafa Kemal Atatürk and the practices of the Turkish revolution, and whose principles were revealed in the first years of the Republic, has been evaluated in different ways by different governments in about 40 years until March 12. Contrary to Atatürk's philosophy of "Sovereignty is the Nation" and the idea of separation between the army and politics, which he had defended from the beginning, the soldiers, who intervened in democratic life for the second time after May 27, had the former CHP member Nihat Erim establish a tutelage government. Disturbed by the radical left's pre-military regime actions and the rise of leftist thought, March 12 practitioners reconstructed the principles of Kemalism in order to break the influence of leftist movements on young people. The 12 March regime, which aims to instill principles of Kemalism with the Atatürk institute they will establish, also designed to bring Kemalism and its principles under their tutelage through this institute. Another important feature of the period is the reforms to be made in educational institutions, and the transition to practices that will make students adopt Atatürk and his revolutions starting from primary education. Closing the middle parts of Imam Hatips and the full implementation of the Law of Unification of Education are among the other important decisions of this period. In addition, it was decided to make changes in the committee that prepared these works, with the argument that 1000 Basic Works, which were published in the past and recommended to students, are reactionary in Turkey and raise generations against the Kemalist revolution. This period is important in that it is the period in which Kemalism was constructed more harshly than May 27 as a tutelage tool.

Keywords: Kemalism, Nihat Erim, Turkish Political Life, 12 March Memorandum.

GİRİŞ

Türkiye’de 1960’lı yıllar bir yandan 27 Mayıs’ın getirdiği sarsıntılarla geçerken, bir yandan da sol hareketin yükselişe geçtiği bir dönem olarak hatırlanmaktadır. 1961’de yeniden siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle ordunun müdahalesiyle iktidarı kaybeden Demokrat Parti’nin (DP) mirasçısı partiler, başta Adalet Partisi (AP), kurulmuştur.¹ 1961-1965 arası İsmet İnönü liderliğindeki zayıf koalisyonlarla geçerken, 1965 seçimlerinde iktidara gelen AP, 12 Mart 1971 tarihinde askerlerin muhtırasıyla yönetimden uzaklaştırılmıştır.² 1960-1971 arasındaki dönemin bir başka önemli özelliği de 1961 Anayasası’nın etkisiyle soldaki büyük canlanmadır. İşçi, memur gibi kesimler yeni anayasayla sendikal haklarını elde ederken, aynı zamanda toplu sözleşme, grev ve lokavt da yasal hak haline gelmiştir.³ Siyasette de bu canlanmanın en önemli yansıması Türkiye İşçi Partisi’dir. (TİP), 1961’de kurulan bu önemli parti de hem işçiler ve hem de aydınlar arasında büyük destek bulmuştur.⁴

1960’lı yıllarda sol hareket kısa sürede dünyadaki örneklerinde olduğu gibi Türkiye’de de üniversite gençliği arasında yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu süreçte üniversitelerde karşıt görüşlü öğrenciler arasında şiddet olayları da baş göstermiştir.⁵ Ayrıca bazı sol fraksiyonların banka soygunları, adam kaçırmaya gibi şehirlere yayılan eylemleri kamuoyunda endişeyle karşılanıyordu.⁶ 1969 seçimleriyle solun Parlamento’da zayıflaması üzerine kimi aydınların demokratik usullerle mücadele yerine sistem değişikliğini radikal sol görüşten yana olan subaylarla yapılacak bir askerî müdahaleden geçtiğini savunmaları da ordu içinde endişeyle karşılanmıştır.⁷ Nitekim 9 Mart 1971 günü ordu içindeki sol görüşlü subayların darbe teşebbüsü aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı yapılamamıştır.⁸ Akim kalan girişimin hemen ardından Demirel iktidarını tasfiye kararı alan Türk Silahlı

¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 3.bs., 2007, s.219.

² “Türk Ordusu İdareyi Eline Almada Kararlı”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971, s.1.

³ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 91.

⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 21.bs., 2007, s. 371.

⁵ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 5.bs., 2008, s. 267.

⁶ Cem Eroğul, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. Irvin C. Schink, E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 6.bs., 2013, s. 237.

⁷ Andrew Mango, **Türkiye ve Türkler: 1938’den Günümüze**, (Türkçesi Füsün Doruker), Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 77.

⁸ William Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset: 1789’dan Günümüze**, (Türkçesi: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 162., Aydın, Taşkın, **age.**, s. 203.

Kuvvetleri'nin (TSK) üst düzey komutası 12 Mart'ta verdikleri muhtırayla hükûmeti istifaya zorlamışlar ve bir dizi reformun yapılmaması halinde yapacakları müdahaleyle iktidarı devralacaklarını ilan etmişlerdir.⁹

Tarihsel süreçte Kemalizm kavramı ilk kez Kurtuluş Savaşı döneminde Batılıların “Kemalist hareket” nitelemesinden doğmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın uygulamalarından ve yıllar içinde gelişen görüşlerinden doğan Kemalizm kavramı, “Mustafa Kemal'in düşünce ve eylemlerinin bir bütün olarak savunulması” olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Kemalizm'i Atatürk'ün getirdiği “düşünce sistemi” ifadesiyle tanımlayanlar da vardır.¹¹ Atatürk döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) fikri yapıyı geliştirmek için çalışmalar yapılmış, IV. Kurultay'da “partinin güttüğü ifadelerin tamamı Kemalizm” olarak tanımlanmış ve “Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, Milliyetçilik, İnkılâpçılık” altı ilke olarak önce programa, 1937'de de anayasaya girmiştir.¹² Çok partili süreçte kurulan muhalefet partileri de Kemalizm'in ilkelerini kendi ideolojileri doğrultusunda yorumlamaktaydı. Örneğin 12 Mart Muhtırası'yla iktidardan uzaklaştırılan AP de 1960'larda Kemalist ilkeleri kendi anlayış ve programı doğrultusunda değerlendirmiş ve hatta kendi yayınlarında “AP gerçek Atatürkçüdür” söylemini kullanmıştır.¹³ Bu söylem aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın kurucusu olduğu ve başında Gazi'nin en yakın mesai arkadaşı İnönü'nün olduğu CHP'nin Atatürkçü olmadığını mesajını seçmenlere vermesi bakımından mühimdir.

I. 12 Mart Muhtırasında Kemalizm Vurgusu ve Atatürkçü Reformlara Yönelik Arayışlar

Muhtırada, Türkiye'yi Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği “çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma” ümidinin yitirildiğinden söz edildikten sonra “anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak” bir kabinenin kurulması istenmiştir.¹⁴ 12 Mart günü verilen muhtırada komutanlar hem Demirel'in kabinesini

⁹ Ahmad, age., s. 261.

¹⁰ Anıl Çeçen, **100 Soruda Kemalizm**, Kilit Yayınları, Ankara, 8.bs., 2008, s.21-22.

¹¹ **Atatürk Yolunda 40 Yıl: 1933-1973**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1973, s.152.

¹² Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 65.

¹³ Ümit Cizre-Sakallıoğlu, **AP-Ordu İlişkileri: Bir ikilemin anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 43.

¹⁴ “Komutanlar ultiimatom verdi”, **Son Havadis**, 13 Mart 1971, s.1.

Kemalizm ilkelerini ve devrim yasalarını uygulayacak hükûmet olarak görmüyor ve hem de yeni dönemde Kemalizm'i ve devrim ilkelerini anayasal reformlar çerçevesinde yorumlayarak uygulayacak bir hükûmet işbaşına gelmediği takdirde TSK'nın yönetime el koyacağını ilan ediyorlardı. Kendisi de asker kökenli olan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 12 Mart Muhtırası'na dair değerlendirmesinde "Ordunun Atatürk devrimlerine bağlılığın bilinciyle yaptığı müdahaleyi" haklı bulmuş ve aşırı uçlar olarak nitelenen "irtica ve komünizme" sapmadan Cumhuriyetin niteliklerini geliştirecek, "laiklik dahil" devrim kanunlarının ihlal edilmesine izin verilmeyeceğini vurgulamış ve muhtırada vurgulanan esaslara göre acilen yeni bir kabinenin kurulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵ Muhtıradan bir hafta sonra yeni hükûmeti kurma görevi verilen isim kamuoyunda CHP'li kimliğiyle bilinen Profesör (Prof.) Nihat Erim olmuştur. Erim'e kabineyi kurma görevini kabul etmeden önce partisiyle ilişkisini kesme mesajı da gönderilmişti. Böylece askerlerin istediği partiler üstü hükûmet ve tarafsız Başbakan şartları da sağlanmış olacaktı.¹⁶

Nihat Erim'in arşivindeki belgelere göre Cumhurbaşkanı Sunay kendisine gönderdiği mesajda şu hususlar vurgulamıştır: "Sayın Cumhurbaşkanı... Anayasanın kapsadığı reformları ATATÜRKÇÜ bir görüşle ele alacak ve Devrim kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Bakanlar Kurulu için sizi... görevlendirmeyi istemekte[dir]..."¹⁷ Mesajdan açıkça anlaşılacağı gibi Sunay da tıpkı TSK gibi Erim'den kuracağı kabinenin programıyla Kemalizm'in ilkelerini ve devrimleri vurgulamasını ve hatta uygulamasını bekliyordu. Erim de Sunay'a gönderdiği cevapta görevi kabul ettiğini ve kendisinin Atatürkçü reformlarla devrim yasalarını kararlılıkla uygulamak için görevi kabul ettiğini bildirmiştir.¹⁸ Böylece 12 Mart Muhtırası'nı veren TSK açısından Kemalist ilkeleri ve devrim kanunlarını kararlılıkla uygulayacak Başbakan, hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu CHP'nin 30 yılı aşkın süredir mensubu, her ne kadar görevi kabul için partiden ayrılabilirse bile, Nihat Erim'in görevi kabulüyle bulunmuş oluyordu.

¹⁵ "Sunay: Ordu görevini yerine getirdi", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1971, s.7.

¹⁶ Ahmet Gülen, *Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s. 502.

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan'ın Nihat Erim'e gönderdiği 19 Mart 1971 tarihli mektuptan alıntı. *Nihat Erim'in Özel Arşivi, Tasnife Girmemiş Özel Evrak*.

¹⁸ Nihat Erim'in Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan'a gönderdiği 19 Mart 1971 tarihli mektuptan alıntı. *Nihat Erim'in Özel Arşivi, Tasnife Girmemiş Özel Evrak*.

II. Nihat Erim Hükûmeti'nin Programında Kemalizm Vurgusu

Nihat Erim, Başbakan olmadan yıllar önce 1963'teki bir değerlendirmesinde de Kemalizm'i "Aklın diktatörlüğü" sözleriyle tanımlamıştı.¹⁹ Erim, göreve geldiği ilk günlerde Atatürk'ü ve yapmış olduğu devrimleri bilimsel açıdan nasıl ele alacaklarına ve Kemalizm anlayışına dair bir soruya şu cevabı vermiştir: "...Atatürk her şeyden önce Türkiye'ye akılcılığı getirdi. Atatürk 'nas'çı değildir. Atatürk'ün ağzından çıkan bir söz nas değildir, yani bir iman konusu değildir, bir akıl konusudur. Atatürk o devirde lazım geleni yapmıştır. Biz bu devirde aklımızı kullanacağız ve O'nun yaptıklarına daha neler katabiliriz? Bugünkü bilim ve teknolojinin insanlığa getirdiği kıymetli neticelerden hangilerinden faydalanırız. Aklımızı kullanarak bunları değerlendireceğiz. Ben Atatürkçülüğü böyle anlamaktayım."²⁰

Başbakan Erim, Atatürk'ün Türkiye'de yapmış olduğu devrimlerle kendi yapmayı hedefledikleri arasında da şu paralelliği kurmuştur: "Uygulama olacaktır... Ayrıca bir de aklın, bilimin, teknolojinin her zaman getireceği yenilikleri kabul etmek olacaktır. Atatürk ne yapmıştır? Atatürk kendi yaşadığı devirde gelenek ve saire gibi kayıtlardan Türkiye'yi sıyırmıştır, masanın üzerini şöyle bir açmış, onun üzerine aklın bilimin emrettiğini getirip koymuştur..."²¹ Nihat Erim, Kemalizm'i ve devrimleri bu şekilde yorumlayarak çıktığı yolda kabinesinin programında da başta eğitim olmak üzere ilkelere uygun reformlara gidecekleri taahhüdünü verecektir.

Türkiye'de 1968'den 12 Mart Muhtırası'na kadar geçen üç yılda sol hareketlerin üniversite talebeleri arasında yayılması ve hatta boykot ve şiddet olaylarına kadar varan eylemler görülmesi gerek millî değerlerden ve gerekse Kemalist ilkelere uzaklaşma olarak değerlendirenler olmuştur. Örneğin Tercüman'daki bir yorumda "komünistler ve destekçilerinin Atatürk çizgisinden çıktığı" ileri sürülmüştür.²² Başbakan Erim, göreve geldiği günlerde Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) başına asker kökenli bir kişi olan Şinasi Orel'i getirmiştir.²³ Onunla görüşmesinde tasarladığı eğitim

¹⁹ Tanıl Bora, **Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 119.

²⁰ "Demokrasi, artık sandık demokrasisi değildir", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1971, s. 7.

²¹ "Uygulanmayan anayasayı uygulayacağız", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1971, s.1.

²² Ahmet Kabaklı, "Perde Aralanıyor", **Tercüman**, 21 Mart 1971, s. 2.

²³ Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 113.

modelinden söz eden Erim, hem üniversitede hem de diğer kurumlarda köklü değişim yapacaklarını söylemiştir.²⁴

Erim'in kurduğu kabinenin programında Kemalizm'in Millî Eğitim'de ve okullarda tatbiki hakkında önemli vaatlere yer verilmiştir. Programda öne çıkan vurgular şunlardır: "Atatürk'ün eğitimde birlik (Tevhid-i Tedrisat) ilkesine aykırı bütün uygulamalara son verilecektir.", "din işlerinin yönetimi laik devlet esaslarına göre ele alınacaktır", "İmam-Hatip okulları orta öğretim sistemine uyacak biçimde yeniden yapılacaktır."²⁵ Erim, yeni kabine hakkındaki demecinde de "hükümetimiz Atatürk milliyetçisidir" tanımı yapmıştır.²⁶ Başbakan'ın önemle vurguladığı bir başka husus da yeni kabinenin "Atatürk'ün başlattığı reformları gerçekleştirme" hususudur.²⁷ Mustafa Kemal Atatürk, 1938'de vefat ettiğine göre Nihat Erim'in 1971'e kadar geçen sürede, İsmet İnönü, Adnan Menderes, tekrar İsmet İnönü ve Süleyman Demirel devirlerinde Kemalist devrimin hiç ilerlemediği hatta belki de sekteye uğratıldığı fikrinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Erim hükümetinin eğitim alanında yapmayı planladığı reforma dair ayrıntılar MEB bünyesinde kurulan komisyonca hazırlanmıştır. Başbakan Nihat Erim çalışmalar sırasında şunları söylemiştir: "...Eğitimin temel ilkesi Atatürk ilkelerine bağlılık, Atatürk milliyetçiliği, Atatürk'ün çağdaş uygarlık için duyduğu özlem ve Türkiye'yi o çağdaş ülkeler arasında ön plana çıkarmak. Bu anlayış ve ilkeler içinde eğitimimizi okuldan itibaren düzenleyeceğiz."²⁸ Bu hedefler doğrultusunda Erim kabinesinin ilk el attığı alan İmam Hatip Okulları olacaktır.

III. İmam Hatiplerin Orta Kısımların Kapatılması Kararı ve Tepkileri

Türkiye'de eğitimin bundan sonraki süreçte Kemalizm'e uygun olarak yapılacak programlara göre dizayn edileceği, laikliği eğitime hâkim kılınacağı ve 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun tam olarak tatbik edileceği Erim kabinesinin hazırladığı 41 sayfalık raporda yer almıştır.²⁹ Bu program dahilinde eğitim reformu çalışmalarına başlanmıştır.

²⁴ Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979 II. C.*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 966.

²⁵ *Erim Hükümetlerinin 1 Yılı: 7.4.1971.-7.4.1972*, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1972, s. 49.

²⁶ "Nihat Erim kabinesini Sunay onayladı", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1971, s.1.

²⁷ "Nihat Erim kabinesini Sunay onayladı", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1971, s.1.

²⁸ "Erim: Bilimde saalet kabul etmiyoruz", *Son Havadis*, 16 Eylül 1971, s.7.

²⁹ "Eğitim reformunun ana ilkeleri tespit edildi", *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1971, s.5.

Cumhuriyetin temel devrim kanunlarından birisi olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye’de tüm eğitim kurumlarını MEB’e bağlarken; aynı zamanda din eğitimi vermek üzere İlahiyat ve İmam Hatip okullarının açılması da öngörülüyordu.³⁰ Başbakan Nihat Erim ve Millî Eğitim ekibinin planındaki eğitim reformuna göre din eğitiminin hem daha çağdaş hale getirilmesi ve hem de lise düzeyinden itibaren başlatılması önemliydi. Tevhid-i Tedrisat’a uygun olduğu düşünülen bir kararla 6 Ağustos 1971 günü İmam Hatip okullarının orta bölümleri kapatılmıştır. Türkiye’de mevcut olan 32 okulun karardan etkileneyeceği ve sadece lise kısımlarında eğitime devam edileceği de açıklanmıştır.³¹ İmam Hatiplerin orta kısımlarını kapatma kararının bizzat bakan Şinasi Orel tarafından alındığı ve karardan özellikle lisesi olmayan İmam Hatiplerin olumsuz etkileneyeceği de ileri sürülmüştür.³²

İmam Hatiplere dair MEB tarafından alınan karar muhafazakâr çevrelerde tepki çekmiştir. Türkiye’de dini eğitimi sınırlamanın mümkün olamayacağını savunan kimi üniversite hocaları, İmam Hatiplilere mutlaka akademi yolunun açılması gerektiğini söylemişlerdir.³³ TBMM’de yer alan bazı parlamenterler de Erim kabinesini kınayan açıklamalar yaparken, kapatma kararı alanların özellikle “milletin inançlarını hesap etmediğini” açıklamışlardır.³⁴ Bir başka değerlendirmede de MEB’nin aldığı kararlar Türkiye’de din alimi yetiştirme olanağı kalmayacağı ileri sürülmüştür.³⁵ Muhafazakâr kesim İmam Hatip kararının Kemalist devrim ilkeleriyle uyumlu olup olmadığına dair yoruma girmemişlerdir. Esasen Erim hükûmeti alınan kararlar bir anlamda programlarında bildirdikleri İmam Hatipler konusunu ele almış görünüyordu. Ancak TSK içinde üst düzey komutanlar alınan reform kararlarından rahatsızlık duyduklarını Başbakan Nihat Erim’e ilemişlerdir.³⁶ Askerler arasında muhafazakâr düşüncenin özellikle aşırı sola karşı bir önlem/tampon olarak düşünüldüğü Başbakan Nihat Erim’in o

³⁰ Seçil Akgün, “Tevhid-i Tedrisat”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, M.E.B. Devlet Kitapları, İstanbul 1983, s. 46.

³¹ “32 İmam Hatip Okulunun Orta Kısımı Kapatılıyor”, *Tercüman*, 7 Ağustos 1971, s.1.

³² “İmam Hatip Okullarının Yarıısı Kapanıyor”, *Yeni Asya*, 8 Ağustos 1971, s.1.

³³ “Din eğitimi tahdit edilmemelidir”, *Yeni Asya*, 9 Ağustos 1971, s.1.

³⁴ “Din eğitimi tahdit edilmemelidir”, *Yeni Asya*, 9 Ağustos 1971, s.1.

³⁵ Osman Saraç, “İmam Hatip Okulları Kapanırken”, *Tercüman*, 13 Ağustos 1971, s.2.

³⁶ Erim, *Günlükler 1925-1979 II. C.*, s. 972.

dönemde özel kalem müdürü olan Güner Öztek tarafından da ifade edilmiştir.³⁷

IV. 12 Mart Rejiminin Kemalizm’i Sistematik Hale Getirme Çabaları: Atatürk Akademisi Kanunu

Yeni yönetimin ilk icraatlarından birisi Kemalizm’e bir tanım getirmek ve böylece “Atatürk’ü aşırı ideolojilerin kendi düşüncesine göre yorumlayarak kendi ideolojilerine kılıf” yapmalarının” önüne geçmekti. Başbakan Nihat Erim, Türkiye’de eğitimi yeniden dizayn edeceklerini ifade etmiş ve bu sistemde yetiştirecekleri öğrenci profiline dair şunları söylemiştir: “Eğitimimizin temel ilkesi... Atatürk ilkelerine bağlılık, Atatürk milliyetçiliği, Atatürk’ün çağdaş uygarlık için beslediği özlem ve o çağdaş uygarlık içinde Türkiye’yi ön saflara çıkarmak, bu ilkeler ve anlayış içinde eğitimimizi okuldan itibaren düzenleyeceğiz.”³⁸ Bu ifadeler açık olarak 12 Mart rejiminin Kemalizm ideolojisine göre birey yetiştirme hedefini ortaya koymaktadır. Başbakan Erim, bu amaçla kuracakları Atatürk Akademisi hakkında basına şu açıklamayı da yapmıştır: “Bu akademide Atatürk ilkeleri, Atatürkçülük üzerindeki kavram kargaşalığına son verme gayretleri sarf edilecektir. Atatürkçüyüz dediğimiz zaman hepimiz aynı şeyleri anlamalıyız. Atatürk adını, Atatürkçülük adına aşırı uçlardan bir aşırı uçtan öbür aşırı uca kadar herkes söz söyleme yetkisini kendisinde bulmaktadır ve bu da büyük bir kavram kargaşalığı yaratmaktadır. Atatürk akademisinde bu konuyu bilimsel açıdan ele alarak, Atatürkçülüğün, gerçek Atatürkçülüğün, Atatürk ilkelerinin artık şahıslara göre, eğilimlere göre değişik anlamlar taşır olmaktan çıkarılmasına gayret edilecektir.”³⁹ Nihat Erim’in bu sözlerinden de hükümetin Atatürkçülüğü “tartışılır bir kavram” olmaktan çıkarmayı ve bir bakıma devlet eliyle resmî bir Atatürkçülük tanımı yapmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

Önce bir Atatürk İlkeleri Komisyonu kurulmuş ve buna bağlı alt komisyon tarafından hazırlanan Atatürk Akademisi kanun tasarısının ayrıntıları açıklanmıştır. Buna göre “Türkiye’de Atatürk devrimleri ve ilkeleri konusunda en yetkili söz sahibi bir kuruluş olmak üzere tüzel kişiliğe

³⁷ Sayın Güner Öztek ile 1 Temmuz 2023 günü yapılan görüşmeden alındı.

³⁸ Başbakan Erim’in Demeçleri ve Konuşmaları: 19 Mart 1971-17 Nisan 1972, **Nihat Erim’in Özel Arşivi, Tasnife Girmemiş Özel Evrak**, s.266.

³⁹ Başbakan Erim’in Demeçleri ve Konuşmaları: 19 Mart 1971-17 Nisan 1972, **Nihat Erim’in Özel Arşivi, Tasnife Girmemiş Özel Evrak**, s.267.

sahip ve Başbakanlığa bağlı Atatürk Akademisi kurulacaktır.”⁴⁰ Taslak 21 esas ve 3 geçici maddeden ibaretti. Kurulacak akademinin “Türkiye’de Atatürk devrimleri ve ilkeleri konusunda en yetkili resmî kuruluş olacağı” da vurgulanmıştır.⁴¹ Akademinin görevleri arasında “Atatürk’ün şahsiyeti ve devrimleriyle düşüncelerini anlatacak ve değerlendirecek her tür araştırmayı yapmak”, “Araştırmalarla ilgili yayın yapmak, yaptırmak ve desteklemek”, “Atatürk devriminin geniş halk kitlesince bilinçli olarak benimsenmesini sağlamak ve yaygın eğitim yoluyla topluma mal olmasını sağlamak” sayılmıştır.⁴² Akademinin ayrıca Kemalizm ideolojisine göre nesiller yetiştirme hedefi de şu görev tanımında vurgulanmıştır: “İlkokuldan yüksek öğrenime kadar bütün ders konularının Atatürk ilkelerine uygunluğunu sağlayacak çalışmalar yapmak, orta dereceli okullar, yüksek okullar, akademiler ve üniversitelerde okutulmakta olan Türk Devrim Tarihi derslerinin programlarını düzenlemek, Türk Devrim Tarihi öğretim üyelerinin atanmalarına esas olmak üzere görüş bildirmek.”⁴³ Atatürk Akademisi ayrıca amacına uygun şekilde kongreler, seminerler, kollekyumlar ve toplantılar düzenlemekle, kütüphane, arşiv ve dokümantasyon merkezi kurmak, alanında uzmanlar yetiştirecek tedbirleri almakla yükümlü olacaktı.⁴⁴

12 Mart rejimi Milli Mücadele döneminin sembolü olan tarih ve mekanları da kullanmıştır. Atatürk Akademisi’nin kuruluşuna temel teşkil edecek kanun için Atatürk İlkeleri komisyonunun Erzurum’da kongre binasında 23 Haziran’da toplanacağını ilanı buna somut bir örnektir.⁴⁵ Toplantıda akademi için hazırlanan kanun tasarısının ele alınarak, uygun bulunması halinde Parlamento’ya gönderileceği bildirilmiştir. Erzurum Kongresi salonunda toplanan komisyon üyeleri taslağı benimseyerek Meclise gönderilmesini kararlaştırmışlardır. Ayrıca 1942 yılında Ankara’da kurulan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nün “tüm kitapları, arşivleri ve belgeleriyle” yeni kurulacak Atatürk Akademisi’ne devredilmesi de kararlaştırılmıştır.⁴⁶ Bu yeni karar da Türkiye’de Atatürk devrimleri ve ilkeleri konularının tek elden öğretilmesi ve yürütülmesiyle ilişkilidir.

⁴⁰ “Eğitim Ata’nın ilkelerine uygun olacaktır”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1971, s.1.

⁴¹ “Eğitim Ata’nın ilkelerine uygun olacaktır”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1971, s.1-7.

⁴² “Eğitim Ata’nın ilkelerine uygun olacaktır”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1971, s.7.

⁴³ “Eğitim Ata’nın ilkelerine uygun olacaktır”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1971, s.7.

⁴⁴ “Eğitim Ata’nın ilkelerine uygun olacaktır”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1971, s.7.

⁴⁵ “Eğitim Ata’nın ilkelerine uygun olacaktır”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1971, s.7.

⁴⁶ “İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Akademisine devrediliyor”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1971, s.1.

Atatürk Akademisi'nin kuruluşu aşamasında görüşlerini açıklayan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yakın mesai arkadaşı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Atatürkçülüğe dönüşü olumlu bulduğunu söylemiş ve "ilkeleri anlamak ve yaşatmanın selametin ve medeniyetin yolu olduğunu" ifade etmiştir.⁴⁷ Ne var ki, hükûmetin bu çabaları askerler arasında destek görmüyordu, Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç, Başbakan'a "MEB'de sol eğilimli kadrolar tasfiye edilmeden Atatürk Akademisi'yle uğraşmanın sırası olmadığını" söylemişti.⁴⁸ Nitekim 12 Mart'ta Nihat Erim döneminde başlatılan Atatürk Akademisi kurulması hakkında kanun tasarısı ancak 9 Ocak 1973 günü Meclise gelebilmiştir.⁴⁹ 12 Mart rejiminin daha esnek hale geldiği o tarihten bir sene kadar evvel Erim, Başbakanlık'tan istifa etmişti.⁵⁰

V. Kemalist İlkelerle Aykırı Bulunan Yayınların Durdurulması Kararı: 1000 Temel Eser Örneği

12 Mart rejiminin aldığı önemli kararlardan birisi de Kemalizm ilkelerine ve Cumhuriyet devrimine aykırı bulduğu/sayıdığı yayınları okulların programlarından kaldırma hamlesidir. AP iktidarı döneminde başlatılan "1000 Temel Eser" MEB tarafından oluşturulan bir kurul tarafından yayınlanmasına karar verilen kitaplardan oluşuyordu ve öğrencilerin bu kitapları okunması tavsiye olunuyordu. 1969'dan itibaren MEB tarafından yayınlanan 1000 Temel Eser serisinde çıkan kitap sayısı 1971 Temmuz ayında 66'ya ulaşmıştı.⁵¹ 12 Mart dönemi MEB Bakanı Şinasi Orel, hükûmet kurulduktan kısa zaman sonra "1000 Temel Eser'i hazırlayan kurulu kaldırdığını ve yakında yeni kurulun bakanlık içindeki uzmanlarca kurulacağını" açıklamıştır.⁵²

Bakan Orel'in aldığı kararın arka planında Türk Dil Kurumu (TDK) uzmanlarınca 1000 Temel Eser hakkında hazırlanan rapor yer alıyordu. Rapordaki şu eleştiriler dikkat çekicidir: "Atatürk devrimleri ve Cumhuriyet rejiminin temel ilkeleri üzerinde kuşku uyandırma, bunların erdemine gölge düşürme", "Bütün devrimci kişi ve kuruluşlara sürekli bir saldırıya girişerek bunları yıpratma", "... demokrasiye ve bunun temeli olan bilimsel düşünce ve lâyük ahlâka cephe alarak çağdışı bir anlayış ve karşı devrimci bir

⁴⁷ "İnönü: Atatürkçülüğe dönüş önemli", *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1971, s.7.

⁴⁸ Erim, *Günlükler 1925-1979 II. C.*, s. 972.

⁴⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 9.1.1973., B: 36, O: 1, s.640-708.

⁵⁰ "Erim'in istifası resmen açıklandı", *Hürriyet*, 18 Nisan 1972, s.1.

⁵¹ "1000 Temel Eser serisinin idare heyeti lağvedildi", *Yeni Asya*, 7 Temmuz 1971, s.1.

⁵² "1000 Temel Eseri hazırlayan kurul lağvedildi", *Tercüman*, 7 Temmuz 1971, s.1.

düşünceyi sevimli ve geçerli kılma”, “Dil, din ve düşünce yönlerinden bütün kurumları ile köhne Osmanlı düzenine hayranlık,” “Kaba bir şovenlik diye adlandırılabilir, geriye dönük ilkel ve duygusal bir milliyetçilik”, “Romantik bir ırkçılık.”⁵³

TDK'nın raporunda yer alan bu ifadeler aslında 1000 Temel Eser'i hazırlayan bilim kurulu üyelerini de hedef alıyordu. Kaldırılan kurul üyeleri arasında Nihat Sami Banarlı, Kenan Akyüz, Faruk Timurtaş, İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin, Sabahattin Zaim, Yılmaz Öztuna, Mümtaz Tarhan, Mehmet Kaplan gibi muhafazakâr kesimin önde gelen edebiyatçı, tarihçi, fikir ve siyaset adamları vardı.⁵⁴ Aralarında Ömer Asım Aksoy'un da bulunduğu TDK üyeleri Bakan Şinasi Orel'i ziyaret ederek, raporu hangi düşüncelerle hazırladıklarını şöyle izah etmişlerdir: “Biz Atatürk'ün kurduğu devrimci bir kurumuz. Atatürk'ün bize bıraktığı mirası ona uygun şekilde yaşatmaya çalışıyoruz. Bizim kendimiz ve kurumumuz için istediğimiz bir şey yoktur. Sadece devrimci ve Atatürkçü çalışmalarınızda size destek olmak istiyoruz.”⁵⁵ Doğrudan Orel'le temasa geçen TDK üyeleri rapora dair gerekçelerini sunarken, Başbakan Nihat Erim'in 1000 Temel Eser kurulunun kaldırılması hakkında ne düşündüğü de önemlidir. Ancak dönemin önemli tanıklarından Güner Özbek, MEB Şinasi Orel'in kimi konularda Erim'den bağımsız hareket ettiğini ifade etmiştir.⁵⁶

1000 Temel Eser hakkında MEB'in kararı muhafazakâr kesim arasında büyük tepki toplamıştır. AP dönemi Millî Eğitim Bakanlarından İlhami Ertem, Türkiye'de Atatürk'ün arkasına saklanarak gerçeklerin gizlenemeyeceğini ifade ettikten sonra şimdiye kadar yayınlanan tüm eserlerin büyük bir ilgiyle karşılandığını, bazılarının da kısa zamanda tükendiğini söylemiştir. TDK raporunun hangi amaca hizmet ettiğini soran İlhami Ertem şöyle konuşmuştur: “Kitapçıların vitrinleri Marksist, Leninist, Maoist, kızıl emperyalizm eserleri ile doluyor, çok tehlikeli ve yıkıcı olmuyor da... Dede Korkut, Oğuz Kaan, Köroğlu, Karagöz mü çok tehlikeli ve yıkıcı oluyor. Orel'in rapordaki görüşlere katıldığını hiç sanmıyorum.”⁵⁷ Ertem, bu eserlerin Kemalist devrimin temel ilkelerinden sayılan 1928 tarihli Harf Devrimi'yle gelen “nesiller arası kopukluğu doldurma işlevi olduğunu”,

⁵³ “1000 Temel Eserin Basımı Durduruldu”, *Milliyet*, 9 Temmuz 1971, s.9.

⁵⁴ “1000 Temel Eseri hazırlayan kurul lağvedildi”, *Tercüman*, 7 Temmuz 1971, s.1-7.

⁵⁵ “1000 Temel Eserin Basımı Durduruldu”, *Milliyet*, 9 Temmuz 1971, s.9.

⁵⁶ Sayın Güner Özbek ile 1 Temmuz 2023 günü yapılan görüşmeden alıntı.

⁵⁷ “Eski Bakan Ertem 1000 Temel Eseri Savundu”, *Milliyet*, 13 Temmuz 1971, s.9.

“birlik beraberliği sağlayıcı yönü” olduğunu da savunmuş ve “Türk milletinin millî benliğini kaybetmesi halinde dağılacağını” söylemiştir.⁵⁸

Kararı eleştiren isimlerden birisi de buna dair seri yazılarla görüşlerini açıklayan yazar Tarık Buğra’dır. Buğra, Dil Kurumu’nun raporunu ele aldığı değerlendirmesinde TDK’yi “amacından saptırılmış ve Türk dili için zararlı” bir kurum olarak nitelerken, “reform vaadiyle yola çıkan MEB’in bu raporu dikkate almaması gerektiğini” ifade etmiştir.⁵⁹ Rapordaki “köhne Osmanlı düzeni” ifadesiyle de ilgili eleştirilerde bulunan Buğra, “Osmanlı düzenine ‘köhne’ diyebilmek için yalnız ona düşman olmak yetmez; aynı zamanda ilkel denilebilecek kadar bilgisiz ve uygarlıktan nasipsiz olmak gerekir...” değerlendirmesini yapmıştır.⁶⁰ Buğra rapordaki “Karşı devrimcilik” ifadelerini de şöyle eleştirmiştir: “Bin temel eser komisyonu demokrasiye ve -o ne demekse- devrime karşı bir tutumla suçlanamaz. Bu suçlamaya kalkışanlar ‘demokrasiyi’ ve ‘devrimi’ hakiki Kemalist manalarından koparacak kadar özel bir yoruma razı olmak zorundadırlar. Bunun adı palavracılıktır. Osmanlı konusunda olduğu gibi ilerici snopludur.”⁶¹

1000 Temel Eser’i “iftihar edilecek millî eserler olduğu için kızıl, solcu, renksiz tabakanın ve Türk milliyetçiliğinin düşmanı ‘gizli kuvvetlerin’ hedefinde” olduğunu ileri süren bir değerlendirmede de yeni kurulun tespit edilmesinde bakan Şinasi Orel’den “millî sağduyu içinde davranmasının beklendiği” ifade edilmiştir.⁶² Söz konusu yorumda Cumhuriyet devrinin “en müspet hamlesi” olarak nitelenen 1000 Temel Eser’e dair şu değerlendirmeler de yer almıştır: “...Bunlarda Atatürk ilkelerine aykırılık varmış... dil devrimine saldırılar bulunuyormuş... Karşıdevrimci (yani antikomünist) düşünce savunuluyormuş. Kim veriyor bu hükümleri?... Bu eserlerde onların ‘ırkçılık, Osmanlı hayranlığı’ diye kulp taktıkları MİLLİYETÇİLİK görüşü hakimdir...”⁶³ Doğrudan MEB hedef almadan yapılan bu değerlendirmelerde sezilen fikir askerî idare altında gelen hükûmetin tasarruflarını tenkit etmekten sakınma olarak ele alınabilir.

⁵⁸ “Millî benliğimizi kaybettiğimiz an çöker, dağılırız”, **Son Havadis**, 13 Temmuz 1971, s. 7.

⁵⁹ Tarık Buğra, “Bin Temel Eser Olayı-1” **Tercüman**, 11 Temmuz 1971, s.3.

⁶⁰ Tarık Buğra, “Bin Temel Eser Olayı-2” **Tercüman**, 12 Temmuz 1971, s.3.

⁶¹ Tarık Buğra, “Bin Temel Eser Olayı-3” **Tercüman**, 13 Temmuz 1971, s.3.

⁶² Ahmet Kabaklı, “Tehlikeli ve Yıkıcı”, **Tercüman**, 10 Temmuz 1971, s.2.

⁶³ Ahmet Kabaklı, “Tehlikeli ve Yıkıcı”, **Tercüman**, 10 Temmuz 1971, s.2.

VI. Üniversiteleri Aşırı Akımlardan Koruma Çabası ve Üniversite Özerkliğinin Sınırlandırılması

12 Mart öncesi dönemde üniversitelerde sol görüşün gerek akademik kadrolarda, gerek öğrenciler arasında hızla yayılması askerî muhtıra sonrasında kurulan Nihat Erim hükûmetlerini tedbir arayışına yöneltmiştir. 1961 Anayasası üniversitelerin gerçek anlamda özerkliğe kavuşmasını sağlayan ilk anayasaydı. Bu anayasanın getirdiği düzenlemelere göre üniversiteler idari ve akademik özerkliğe kavuşuyor, üniversitelerin kendi seçtikleri organlarca denetlenmesi, akademisyenlerin üniversite dışı mekanizmalar tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaları engelleniyordu.⁶⁴ Ayrıca üniversitelerin kendi içlerinden seçimle gelen yetkili öğretim kurullarınca yönetilmesi ilkesi de bu anayasada yer almıştır.⁶⁵ Ancak 1960'ların ikinci yarısından itibaren üniversitelerde öğrenci grupları arasında radikalleşme eylemleri görülmüştür. 1968 ile 1971 arası dönemde üniversitelerin demokratikleşmesi talepleriyle başlayan eylemler, boykot ve işgaller çatışma ve ölümlere de neden olmuştur.⁶⁶

Başbakan Nihat Erim bir demecinde 1961 Anayasası'nın Atatürkçü ilkelere yani Kemalist ilkelere uygun düştüğünü, geçmiş hükûmetlerin bunların uygulanmasında "gevşeklik" gösterdiğini ve bunu gidereceklerini söylemiştir.⁶⁷ Erim kendisinin akademik özerkliğe saygılı olduğunu söylerken, üniversitede Kemalizm'le bağdaşmayan görüşler ve birbirini dinlemeyen gruplar olduğunu şöyle savunmuştur: "...Benim gibi düşünmeyen kafirdir zihniyeti Atatürkçülüğün zıddıdır, bilirsiniz, Atatürk memlekette asıl bunu kaldırmak istemiştir, değil mi? Vay efendim şapka giydi, kâfir oldu, vay efendim, eteğini kısalttı kâfir olduysa benim gibi düşünmüyor, benim kadar solda değil, yahut, benim kadar sağda değil diye bir adamı suçlamanın ne farkı var?"⁶⁸

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı konuşmasında da üniversitelerde yer alan sol eğilimli akademisyen ve öğrencileri eleştiren Başbakan Erim, "...bunların bayrağı Atatürk değildir, bunlar yabancı ülkelerden adamları Atatürk yerine kendilerine örnek ve önder

⁶⁴ Aydın, Taşkın, *age.*, s. 91.

⁶⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 33.bs., 2019, s.361.

⁶⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, Ankara, İmge Kitabevi, 3.bs., 2004, s.185.

⁶⁷ "Demokrasi, artık sandık demokrasisi değildir", *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1971, s. 7.

⁶⁸ "Uygulanmayan anayasayı uygulayacağız", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1971, s.7.

seçmişlerdir...” demiş ve kısa zamanda anayasayı değiştirerek olaylarla “daha güçlü ve kararlı şekilde” mücadele edeceklerini söylemiştir.⁶⁹ Erim’in konuşmasından sonra 12 Mart sonrasında da devam eden asayiş olayları nedeniyle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerin olduğu Türkiye’nin 11 ilinde sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁷⁰ 27 Nisan’da ilan edilen sıkıyönetim döneminde üniversitelerdeki sol gruplara ve sol eğilimli oldukları bilinen bazı hocalara karşı başta gözaltılar olmak üzere müeyyideler geliştirilmiştir. O günlerdeki gözaltıların hedefi daha çok “üniversite ve basın” çevreleriydi.⁷¹ Bu sürecin başlangıcı İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom’un kaçırılmasıydı ve bu hadisenin sonrasında pek çok akademisyen gözaltına alınmıştır.

Başbakan Yardımcısı Sadi Koçuş’un radyodan yayınlanan konuşmasında Elrom’un kaçırması olayına “yardım ve yataklık edenlerin idam edileceği” ve hatta yasaların “makabline şamil” (geriye doğru) işletileceğini açıklaması önemlidir.⁷² Açıklamadan hemen sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden Prof. Cahit Talas, Hukuk Fakültesi’nden Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Uğur Alacakaptan başta olmak üzere 10’dan fazla akademisyen gözaltına alınmıştır.⁷³ Üniversite hocalarından Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Bahri Savcı, Prof. Muammer Aksoy, Prof. Mümtaz Soysal da o dönemde gözaltına alınan akademisyenler arasındadır.⁷⁴ Aydınlarla karşı başlatılan gözaltı süreci CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün tepkisini çekmiş, İnönü Başbakan Erim’i ziyaretinde tutulan usulün yanlış olduğunu söylemiştir.⁷⁵ İnönü’nün uyarısından sonra Nihat Erim valilere gönderdiği genelgede “İndi görüşlerle kimsenin gözaltına alınmamasını” istemiştir.⁷⁶ Bu talimatın ardından akademisyenler serbest bırakılacaktır.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı’nın 12 numaralı bildirisinde yurtsever Türk gençliğinin ideolojik bazı fikirlere kapıldığı ve Başkent’te faal olan kimi öğrenci derneklerinin amaçlarından saptıkları için çalışmalarının süresiz olarak durdurulduğu açıklanmıştır.⁷⁷ Akademisyenlerin dışında Çetin

⁶⁹ “Asayiş için Anayasa değişecek”, *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1971, s.7.

⁷⁰ “11 İlde Sıkıyönetim İlan Edildi”, *Milliyet*, 27 Nisan 1971, s.1.

⁷¹ Metin Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları: 1965-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 236.

⁷² “Hükümet Başkanlığı Bildirisi”, *Milliyet*, 18 Mayıs 1971, s.1.

⁷³ “14 Öğretim Üyesi Gözaltında”, *Milliyet*, 22 Mayıs 1971, s.1.

⁷⁴ “19 İlde 427 kişi gözaltına alındı”, *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1971, s.1.

⁷⁵ Toker, *age.*, s.237.

⁷⁶ “Erim: İndi görüşle kimse gözaltına alınmasın”, *Milliyet*, 23 Mayıs 1971, s.1.

⁷⁷ “Ankara’da 22 Kuruluşun Faaliyeti Süresiz Durduruldu”, *Son Havadis*, 2 Mayıs 1971, s.7.

Altan, İlhan Selçuk gibi o dönem sol/Kemalist düşünceye yakın olan gazeteciler gözaltına alınırken, sıkıyönetim tarafından kapatılan mesleki örgütler arasında Üniversite Asistanları Sendikası da yer almıştır.⁷⁸ Kısa zamanda üniversitelerde reform yapılması gündeme alınmış ve 1961 Anayasası'yla elde edilen özerklik sınırlandırılmıştır.

Aslında '61 Anayasası'yla gelen özerklik kavramıyla üniversiteler Kemalizm'in de öngördüğü şekilde "akıl ve bilim" doğrultusunda ve siyasî iradedden bağımsız şekilde eğitim ve öğretim verme olanağına kavuşmuştu. Ancak Başbakan Nihat Erim, kendisi de üniversite kökenli bir siyaset adamı olmasına rağmen üniversite özerkliğine dair sıklıkla eleştirilerde bulunmuştur. Erim, bir demecinde şunları dile getirmiş ve özerkliğin Türkiye'deki uygulamasını eleştirmiştir: "...her şeyin bir sınırı olduğu gibi özerkliğin de bir sınırı vardır. 1961 Anayasası bu sınırı çok geniş tutmuştur ve özerkliğin kötüye kullanılması karşısında alınacak tedbirleri tespit etmediği için bazı hallerde gerçekten özerk olmaktan çıkmış, o anda bir fakültenin yönetimini eline geçirmiş olanların kendi inançlarından başka bir düşüncenin üniversitede söylenmesine, yaşamasına imkân bırakmadıkları bir ortam içime sokulmuştur. Bu hal üniversite serbestliğinin ve özerkliğinin tahribidir."⁷⁹

Üniversite özerkliğine dair anayasada yapılacak tadilata dair değişiklikler basında yer almıştır. Buna göre "üniversitelerin bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri" denilerek "bilimsel özerklik dışında başka bir özerkliğe sahip olamayacakları" vurgulanmıştır.⁸⁰ Taslağa dair açıklama yapan Başbakan Erim de Türkiye'de sadece devlet üniversiteleri bulunduğunu ve akademiye "Marksizm ve Maoculuk" propagandası yapılamayacağını belirterek, şunları söylemiştir: "...bir öğretim üyesi objektif olarak bütün doktrinleri, bütün düşünceleri ilmi açıdan tahlil edebilir. Ama üniversite kürsüsünü... beyin yıkamak için... bir vasıta olarak kullanamaz..."⁸¹ Başbakan Erim bu demeciyle aslında Kemalist ilkeler dışında üniversitede diğer ideolojilere göre birey yetiştirilmesine göz yummayacaklarını ve anayasa tadilatıyla aşırı akımları önleyecekleri mesajını vermiş oluyordu. Erim bir başka açıklamasında da "Burası İsviçre değil. 12 Mart öncesine kadar tatbik edilen üniversite özerkliğine bizim

⁷⁸ "Çetin Altan, İlhan Selçuk gözaltında", *Milliyet*, 30 Nisan 1971, s.1-9.

⁷⁹ Başbakan Erim'in Demeçleri ve Konuşmaları: 19 Mart 1971-17 Nisan 1972, *Nihat Erim'in Özel Arşivi, Tasnife Girmemiş Özel Evrak*, s.259.

⁸⁰ "Anayasanın 40 maddesi değişiyor", *Milliyet*, 6 Haziran 1971, s.9.

⁸¹ "Askerlik görevi sivil olarak yapılacak", *Milliyet*, 6 Haziran 1971, s.9.

coğrafyamız müsaade etmez... Türkiye’de aşırı sol fikirler hudutsuzca gelişirse Türkiye’nin bağımsızlığı tehlikeye girer” demiştir.⁸² Erim’in açıklamasının dışında Ankara Sıkıyönetim Komutanı Org. Semih Sancar da üniversite gençliğinin bazı ilim adamları eliyle “sağcı, solcu, devrimci, ilerici-gerici-ülküçü” gibi sıfatlarla kamplara ayırdığını, bilim yuvalarını harp meydanı haline getirdiklerini” söylemiştir.⁸³

Sancar’ın demeci dışında askerlerin anayasadaki üniversite özerkliğinin kesinlikle değiştirilmesini istedikleri ve bu talebi CHP Genel Başkanı ve Cumhuriyetin kurucu isimlerinden İsmet İnönü’ye de ilettikleri bildirilmiştir. İnönü’nün özerkliğin değiştirilmeden başka formüllerle akademideki sorunların çözümünü savunduğu; ancak Tağmaç’ı ikna edemediği de kaydedilmiştir.⁸⁴ Erim de askerler ve Cumhurbaşkanı Sunay nezdindeki girişimlerinde İnönü’nün özerklik konusundaki hassasiyetini dile getirmiş fakat sonuç alamamıştır.⁸⁵ Anayasa tadilatına dair görüş bildiren Siyasal Bilgiler Fakültesi Genel Kurulu açıklamasında, “üniversitelerin toplumsal huzursuzluğun ana nedenlerinden biri olarak gösterilemeyeceği” vurgulanmış, 1961 Anayasası’nın 120. maddesinde yapılacak değişikliğin “üniversite özerkliğini ortadan kaldıracı nitelikte olduğu” savunulmuştur.⁸⁶ Ancak bu itirazlara rağmen anayasa tadilatı yasa tasarısı Meclis’e sevk edilmiştir.

Üniversitelerin özerkliğinin sınırlandırılmasına ilişkin tasarının Meclis’te görüşülmesi sırasında bazı milletvekilleri meseleyi Kemalizm/Atatürkçülük açısından ele alan konuşmalar yapmışlardır. Örneğin Milliyetçi Güven Partisi (MGP) lideri Turhan Feyzioğlu’na göre tarih kitaplarında “Atatürk’ten çok Mao’nun adı geçmektedir” ve “Türkiye’de halklar bulunduğu” fikri öğrencilere işlenerek bu yolla üniversitelerde “bölücülük” yapılmaktadır.⁸⁷ AP’den Mehmet Şemsettin Sönmez ise Meclis’in yapacağı değişiklikle Atatürk’ün arzuladığı ve idealindeki üniversiteyi kurma ve çağdaş üniversiteler seviyesi çıkarma sorumluluğu olduğunu söylemiştir.⁸⁸ Karşı görüş bildiren İstanbul bağımsız

⁸² “Erim: ‘Selçuk’u polis dövmüş onları teşhir edeceğim’ dedi”, *Milliyet*, 21 Haziran 1971, s.9.

⁸³ “Bazı profesörlerin yürüyüşü önlendi”, *Hürriyet*, 7 Temmuz 1971, s.7.

⁸⁴ “İnönü Tağmaç’la Anayasa değişikliği konusunu görüşmüş”, *Hürriyet*, 7 Temmuz 1971, s.1.

⁸⁵ Erim, *Günlükler 1925-1979 II. C.*, s. 970.

⁸⁶ “Özerklik Anayasanın zorunlu bir sonucudur”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1971, s.1.

⁸⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 29.8.1971., B: 158, O: 1, s.472.

⁸⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 29.8.1971., B: 158, O: 1, s.471-472.

milletvekili Mehmet Ali Aybar ise özerkliği korumanın tek koşulunun öğrenci ve öğretim üyelerinin yönetime birlikte katılmaları olduğunu söylemiş, “üniversitelerin hükûmetin her istediği an el atabileceği bir yer haline gelmesiyle idari ve bilimsel özerkliğin yok olacağını” savunmuştur.⁸⁹ 1961 Anayasası'nın üniversitelerle ilgili 120. maddesinin değiştirilmesi oylamaya katılan 339 milletvekilinden 335'inin oylarıyla kabul edilmiş, 4 milletvekili ret oyu vermiştir.⁹⁰ Anayasa tadilatı ve sonrasında 20 Eylül'de gelen düzenlemeyle 120.madde ve özerklik ilkesi zedelenmiş, “üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkı” getirilmiştir. Ayrıca “Üniversitelerde öğretim ve eğitim hürriyetinin tehlikeye girmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarıncı giderilmemesi halinde Bakanlar Kurulu'na idareye el koyma yetkisi ve üniversite organlarıyla öğretim üyeleri ve yardımcılarını görevden uzaklaştırma yetkisi” verilmiştir.⁹¹

⁸⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 29.8.1971., B: 158, O: 1, s.475., “TRT'nin özerkliği kaldırıldı”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1971, s.7.

⁹⁰ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 29.8.1971., B: 158, O: 3, s.548.

⁹¹ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi: 1946-1981**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 114., Taner Timur, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.293.

SONUÇ

12 Mart ara rejim döneminde Kemalizm'e ve Atatürk ilkelerine göre bir nesil yetiştirme çabası açık şekilde gözlenmektedir. Bu eğilimin en baskın olduğu dönem Nihat Erim'in Başbakanlığı'nın ilk evresidir. 12 Mart'ta muhtırayı Meclis'e veren TSK kademesi yeni gelecek hükümetin Atatürkçü bir çizgide olmasını ve O'nun başlattığı reformları sürdürmesini beklediği açıktır. Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu parti olan CHP kökenli Nihat Erim bu dönemde Başbakanlığa seçilirken, onun Kemalist devrime bağlı olduğu fikri herhalde Cumhurbaşkanı Sunay ve komuta kademesi arasında ağır basmıştır. Nitekim Erim daha kabineyi kurarken yapacakları icraatlar için Atatürk'ü referans göstermiş, başta eğitim olmak üzere pek çok alanda Kemalizm'den aldıkları ilhamla "akıl ve bilim" rehberliğinde görev yapacaklarını söylemiştir. Bu söylem aslında antidemokratik unsurlarla başa gelen Erim ve hükümetinin bir bakıma Atatürk'le meşruiyet kazanma çabasıdır. Nitekim Erim kabinesi "Atatürk ilkelerinin eğitimde uygulanacağı" ve "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na aykırı uygulamalara son verileceği vaadiyle işe başlarken, Millî Eğitim'de temel ilkenin Kemalizm olacağını da ilan etmiştir.

12 Mart rejiminin Kemalizm'i bir nesil yetiştirme aygıtı olarak yeniden kurgulama niyetinin en açık göstergesi bir Atatürk Akademisi kurulacağını ilan edilmesidir. Farklı ideolojilerden gelen Kemalizm tanımlamalarına karşı resmî bir Kemalizm anlayışı ortaya koymak ve Atatürk ve devrimler konusunda en yetkili kurulu oluşturma iddiası önemlidir. Üstelik ilköğretimden yüksek öğretime kadar okullarda öğretilecek Atatürk ilkeleri ve devrim tarihi derslerini düzenleme görevinin bu akademiye verilmesi 12 Mart rejiminin Kemalizm'i bir nesil yetiştirme aygıtı olarak kullanma amacını ortaya koymaktadır. Söz konusu Atatürk Akademisi'ni oluşturan kurul üyeleri bir toplantısını Kurtuluş Savaşı'nın önemli dönüm noktalarından Erzurum Kongresi'nin toplandığı binada yaparak kamuoyuna semboller üzerinden mesaj vermiştir. Atatürk Akademisi'nin bir işlevi de Türk devrim tarihi alanında yetiştireceği akademisyenler aracılığıyla da Kemalizm ideolojisine göre nesil yetiştirme niyetini ortaya koymuştur. Akademinin kriterlerine göre yetişecek bu eğitimci okullarda verecekleri derslerde öğrencilere devletin resmî kurumunun belirleyeceği kriterlerle Türk devrim tarihi dersleri verecekler ve Kemalizm ilkelerine göre yetişecek öğrenciler aşırı akımlara kapılmaktan korunacaklardı. Ancak Başbakan Nihat Erim, Atatürk Akademisi kurma teşebbüsü sırasında TSK komuta kademesinden yeterli destek görmemiştir.

1961 Anayasası'nda üniversite özerkliğini daraltılmasının amacı da bilhassa yüksek öğrenimdeki sol akımların etkisini kırmaktır. Başta TSK kademesi olmak üzere Başbakan Erim'in de üniversite özerkliğine bakışı Kemalist ideoloji dışındaki akımların öğrenciler üzerindeki izole etmektir. Erim buna dair söylemlerinde de zaman zaman Atatürk'ü ve Kemalist ilkeleri referans yapmıştır. Nitekim TSK destekli Erim kabinesi 1961 Anayasası'nın üniversitelerle ilgili olan 120. maddesini Meclis'ten geçirerek özerklik ilkesinin niteliğini değiştirmiştir. Yapısı değişen üniversitelerde kurulacak Atatürk Akademisi akademisyenleri aracılığıyla Türk devrim tarihi dersleri okutulacak ve 12 Mart rejiminin Kemalist ilkelere göre öğrenci yetiştirilmesi mümkün ve öğrenciler aşırı akımlardan korunmuş olacaktır. Ancak o dönem üniversite özerkliğini zedeleyen düzenlemenin akademi kökenli hukukçu bir Başbakan olan Nihat Erim aracılığıyla yapılması onun adına ve üniversiteler adına büyük bir talihsizlik sayılmalıdır.

Türkiye'de 1948'de yeniden açıldıkları tarihten itibaren eğitimin baş konularından birisi olan İmam Hatip Okulları, 12 Mart rejiminin de gündemine gelmiş ve bu okulların orta kısımları kapatılmıştır. Bu kararlar din eğitiminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu uygulamalarını sistematik hale getirmeyi planlayan 12 Mart rejimi bir anlamda da liseden evvel Atatürk ilkeleri doğrultusunda yetiştireceği gençleri ortaokul sonrasında mesleki din eğitimine yöneltmeyi hedeflemiştir. Yani amaç bireyi belli bir yaş olgunluğuna gelene dek Kemalist ilkeler doğrultusunda eğiterek, lise çağında isteyenleri dini eğitim alanına yöneltmektir. 12 Mart döneminde bir başka önemli hamle de Millî Eğitim'in 1000 Temel Eser konusundaki girişimidir. Seriden yayınlanan eserleri Kemalist devrimlerin karşısında bulan ve eski Osmanlı düzenine övgü niteliğinde değerlendiren TDK raporu üzerine yayınları durdurma kararı alan 12 Mart rejimi bu kararıyla Atatürk ilkelerine aykırı olarak bulduğu yayınlarla öğrencilerin eğitim görmesini engellemeyi planlamıştır.

KAYNAKÇA

Resmî Belgeler

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Arşiv Belgeleri

Nihat Erim'in Özel Arşivi, Tasnife Girmemiş Özel Evrak

Sözlü Tarih Çalışmaları

Güner Öztekin (12 Mart Döneminde Başbakan Nihat Erim'in Özel Kalem Müdürü)

Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Hürriyet

Son Havadis

Tercüman

Yeni Asya

Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 3.bs., 2007.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi, Ankara, 33.bs., 2019.

Aydın, Suavi, Taşkın, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 5.bs., 2008.

Atatürk Yolunda 40 Yıl: 1933-1973, Varlık Yayınları, İstanbul, 1973.

Bora, Tanıl, **Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Cumhuriyet Döneminde Eğitim, M.E.B. Devlet Kitapları, İstanbul 1983.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, Ankara, İmge Kitabevi, 3.bs., 2004.

Çeçen, Anıl, **100 Soruda Kemalizm**, Kilit Yayınları, Ankara, 8.bs., 2008.

Dölen, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi: 1946-1981**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Erim Hükümetlerinin 1 Yılı: 7.4.1971.-7.4.1972, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1972.

Erim, Nihat, **Günlükler 1925-1979 II. C.**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Erim, Nihat, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Geçiş Sürecinde Türkiye, (Der. Irvin C. Schink, E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 6.bs., 2013.

Gülen, Ahmet, **Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.

Hale, William, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze**, (Türkçesi: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 1996.

Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Mango, Andrew, **Türkiye ve Türkler: 1938'den Günümüze**, (Türkçesi Füsün Doruker), Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre, **AP-Ordu İlişkileri: Bir ikilemin anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Timur, Taner, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Toker, Metin, **İsmet Paşa'nın Son Yılları: 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 21.bs., 2007.